

Стецюк Олександр Володимирович
Проноза Інна Іванівна

Дезінформація та пропаганда як інструменти гібридної війни: вплив на демократичні процеси та громадянську освіту

УДК 32.019:316.7:007.5
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-2.22>

Стецюк Олександр Володимирович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0007-3599-0912

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2683-0630

У статті здійснено аналіз ролі дезінформації та пропаганди як ключових інструментів сучасної гібридної війни, проведено попередню оцінку їхнього деструктивного впливу на демократичні процеси, інститути та громадянську освіту з урахуванням наслідків такого впливу. Досліджено як дезінформація та пропаганда використовуються державними та недержавними акторами для маніпулювання суспільною свідомістю, для дестабілізації політичних систем та для підризу демократичних інститутів та послаблення громадянської свідомості в Україні. Окремо проаналізовано, як технологічний прогрес, розвиток соціальних мереж і штучного інтелекту підвищують ефективність цих інструментів, а також які виклики вони створюють для національної та міжнародної безпеки й функціонування демократичних режимів. Дослідження ґрунтується на системному аналізі наукової літератури, концептуальному аналізі ключових термінів, порівняльному аналізі тактик різних акторів та стратегій протидії, методі кейс-стаді (на прикладі російської інформаційної агресії проти України) та інтерпретативному аналізі для виявлення глибинних зв'язків та тенденцій. Особливу увагу приділено аналізу впливу гібридної інформаційної агресії на громадянську освіту, зокрема на її спроможність формувати критично мислячих, інформаційно обізнаних та політично активних громадян. Систематизовано основні тактики масового переконання, що експлуатують когнітивні вразливості (емоційні заклики, соціальне зараження, повторення, фреймінг, мікротаргетинг, наративи), та технології їх посилення (соціальні мережі, штучний інтелект, дипфейки, історичний ревізйонізм). Окреслено деструктивний вплив на демократичні процеси: руйнування довіри до інститутів, втручання у вибори, посилення соціальної поляризації, психологічний тиск на населення, делегітимізація демократичних цінностей та підризу національної безпеки. На прикладі російської агресії проти України показано практичне застосування цих інструментів (історичний ревізйонізм, демонізація, виправдання агресії, фейки про бойові дії) та український досвід протидії («бджолиний вулик», що поєднує зусилля держави, ГО, медіа та громадян). Розглянуто ефективність та етичні дилеми основних контрстратегій. Доведено, що протидія гібридній агресії потребує не тільки політичних та воєнних рішень, але й довгострокових інвестицій у формування громадянської стійкості через освіту, яка здатна протистояти викривленню правди, підризу національної єдності та спробам маніпуляції громадською думкою. Визначено основні етичні дилеми протидії дезінформації та пропаганді. Наголошено, що розробка стратегій їхньої протидії має базуватись на беззаперечному дотриманні основоположних прав людини.

Ключові слова: гібридна війна, дезінформація, пропаганда, інформаційна війна, демократичні процеси, національна безпека, громадянська освіта, медіа маніпуляції, російсько-українська війна, громадянське суспільство.

Вступ. Класичні моделі ведення війни, засновані на перевазі у військовій силі, поступаються місцем асиметричним, гібридним підходам, де інформаційний простір перетворюється на одне з ключових полів битви [18]. Хоча використання інформації як інструменту впливу на супротивника, чи задля підтримання бойового духу власних сил або ж формування громадської думки має давню історію, сягаючи часів Пелопоннеської війни [8] чи легенди про Троянського коня, саме стрімкий розвиток ІКТ та досягнення когнітивної психології надали цьому виміру протистояння безпрецедентної ваги та масштабу [18].

Гібридна війна, що визначається як інтегроване використання широкого спектру відкритих і прихованих військових, парамілітарних, економічних, дипломатичних та інформаційних заходів для досягнення стратегічних цілей, стала новою реальністю міжнародних відносин. Часто такі дії

відбуваються у так званій «сірій зоні» – просторі між миром та війною, де дії агресора є достатньо неоднозначними, щоб ускладнити атрибуцію та адекватну відповідь з боку цілі. Події, пов'язані з агресією російської федерації проти України, починаючи з 2014 року – незаконна анексія Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі – стали переломним моментом, який змусив міжнародну спільноту визнати гібридну війну як стійке явище сучасності [18]. Як зазначає В. П. Горбулін, для гібридної війни характерна низка специфічних рис. Зокрема, він підкреслює, що військові завдання повністю підпорядковуються цілям у політичній та медійній сферах. Також ця війна відрізняється комбінуванням класичних методів ведення бойових дій із новітніми підходами. Горбулін вказує на практику прихованого, обмеженого за територією застосування регулярних армійських підрозділів. Водночас активно залучаються недержавні збройні групи, такі як теро-

ристичні організації, сепаратистські рухи чи партізанські загони. Визначальним елементом, на думку дослідника, стає інформаційний вплив – пропагандистські кампанії та психологічні операції відіграють ключову роль у формуванні громадської думки [3].

У цьому новому типі конфлікту дезінформація та пропаганда перетворилися на центральні, свідомо застосовувані інструменти – «зброю масового переконання» [2], спрямовану на маніпулювання суспільною свідомістю, зміну сприйняття реальності та моделей поведінки цільових аудиторій для досягнення стратегічної переваги [8]. Саме тому ця інформаційна зброя становить глибоку, а подекуди й екзистенційну загрозу для демократичних суспільств, щодо чого Парламентська асамблея Середземномор'я в 2024 році закріпила, що використовуючи притаманну демократіям відкритість, плюралізм думок та свободу слова, гібридні агресори цілеспрямовано атакують самі основи демократичного устрою: підривають довіру до інститутів, втручаються у виборчі процеси, посилюють соціальну поляризацію та маніпулюють публічним дискурсом [20]. Ліберальні демократії виявляються особливо вразливими до таких атак бо ці захисні механізми часто обмежені власними ціннісними установками [8].

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі феномену дезінформації та пропаганди як інструментів гібридної війни, з урахуванням актуальних наукових досліджень та теоретичних підходів, що дозволяє глибше зрозуміти їхній вплив на політичні процеси, громадянську освіту та безпеку в умовах глобальних загроз, а також розгляди викликів та стратегій протидії на основі актуальних наукових джерел.

Завданням дослідження є розмежування й аналіз ключових понять, пов'язаних з інформаційним впливом, зокрема дезінформації, пропаганди, місінформації, малінформації, інформаційної війни, гібридної війни та когнітивної війни, з метою виявлення їхніх спільних рис та відмінностей; ідентифікація та систематизація основних тактик, технік і технологій масового переконання, які використовуються в межах гібридних конфліктів; оцінка впливу дезінформації та пропаганди на ключові елементи демократичних процесів, включно з виборами, формуванням громадської думки, рівнем довіри до державних інституцій та медіа, соціальною згуртованістю й психологічним станом населення, з урахуванням емпіричних даних і зарубіжного досвіду; а також аналіз специфіки використання цих інструментів російською федерацією у гібридній війні проти України як показового кейсу сучасної інформаційної агресії та її наслідків для політичної стабільності, безпеки й громадянської освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у дослідженні застосовано комплекс наукових методів. Здійснено

системний аналіз релевантних наукових джерел, включаючи статті у рецензованих журналах, монографії, звіти провідних аналітичних центрів та міжнародних організацій. Здійснено концептуальний аналіз шляхом уточнення змісту та розмежування ключових термінів (дезінформація, пропаганда, місінформація, малінформація, інформаційна війна, гібридна війна, когнітивна війна) на основі аналізу їхніх визначень та підходів, представлених в академічній літературі. Здійснено зіставлення тактик інформаційного впливу, що використовуються різними державними та недержавними акторами. Проведено поглиблений аналіз російської інформаційної агресії проти України як яскравого прикладу використання дезінформації та пропаганди в сучасній гібридній війні. Цей аналіз спирається на емпіричні дані, представлені в досліджуваних джерелах, і охоплює тактики, наративи, наслідки та український досвід протидії.

Результати. Для належного аналізу інструментів гібридної війни критично важливим є чітке розмежування ключових понять, які часто використовуються як взаємозамінні, проте мають суттєві відмінності у значенні та конотаціях [19].

Дезінформація означає неправдиву інформацію, а також інформацію, подану у дезорієнтуючий спосіб, яка розроблена, представлена та просувається для економічної вигоди або завдання шкоди жертвам, або для досягнення мети обману та дезінформації мас [19], при цьому, за словами А. К. Бауера, основний акцент робиться на намірі: намір виробників дезінформації є основною сутністю, яку бажано викрити. Місінформація, натомість, стосується неправдивої інформації, яка поширюється без наміру ввести в оману [7], що реалізується у вигляді помилок, неточностей або сатири, що сприймається буквально [18]. Малінформація – це поширення точної інформації (з наміром завдати шкоди), яка виводить приватну інформацію в публічний дискурс або розміщує інформацію у маніпулятивному контексті [7].

З точки зору К. Костицюлека та М. Щепаньського, пропаганда має довгу історію і зазвичай розглядається як більш загальна категорія інституціоналізованого переконання з боку державних або приватних установ [19]. На відміну від дезінформації, пропаганда не обов'язково базується на відвертій неправді, вона може використовувати елементи правди [2]. Термін «пропаганда» тепер більше пов'язаний з традиційними медіа, а дезінформація тепер тісно пов'язана з новітнім цифровим виміром [7].

Багато з цих тактик базуються на свідомій експлуатації встановлених психологічних та когнітивних процесів і упереджень, які впливають на обробку інформації та ухвалення рішень. Згідно з описом гібридної війни Лот'є Босвінкелем, Нілом Бо Фінлейсоном, Джоном Майкелісом та Мішель Радеємекером, ключові особливості гібридної

війни включають: емоційний апеляція та емоційні заклики, соціальне зараження та апеляція до авторитету, повторення (ефект ілюзорної правди), програмування послідовностей та фреймінг, мікротаргетинг, наративна персуазія [8].

Сучасний технологічний прогрес, інформаційна культура та культура соціальних мереж відіграють роль потужного каталізатора, що дозволяє застосовувати психологічні тактики з безпрецедентною швидкістю, масштабом та точністю. Соціальні медіа та онлайн-платформи стали основним середовищем для поширення дезінформації завдячуючи їхнім алгоритмам, що оптимізовані для залучення уваги користувачів, що сприяє вірусному поширенню сенсаційного, емоційного та неправдивого контенту. Ці сервіси підвищують ефект «ехо-камери», координують інформаційні кампанії, які створюють армії ботів і тролів для посилення дезінформації та сигнали, що збільшують фальшиві показники масового зростання, надаючи ілюзію, що певна більшість підтримує певну інформаційну позицію [19]. Розвиток штучного інтелекту також полегшив виробництво та розповсюдження фейкових новин оскільки генерований контекст (наприклад, фейкові тексти, статті, коментарі, зображення та відео) стає дедалі важче відрізнити від людського [5].

Водночас розробляються автоматизовані підтехнології для виявлення фейків, дипфейків і маніпуляцій за допомогою штучного інтелекту, що деякі академіки називають «гонкою озброєнь» у технології [9]. Платформи, такі як Facebook, X (раніше Twitter), TikTok, Telegram, використовуються для створення ехо-камер, координації інформаційних кампаній, використання армій ботів та тролів для штучного посилення меседжів та імітації масової підтримки певної точки зору [13]. Штучний інтелект (ШІ) дозволяє масово створювати високоякісний, переконливий фейковий контент (тексти, статті, коментарі, зображення, відео), який важко відрізнити від створеного людиною [15]. Водночас, ШІ також використовується для автоматизації поширення дезінформації через бот-мережі, для більш точного мікротаргетингу та аналізу реакції аудиторії [4]. Діпфейки (Deepfakes) – це технології, що дозволяють створювати надзвичайно реалістичні підроблені аудіо- та відеозаписи, де одна особа може говорити чи робити те, чого ніколи не робила, що створює серйозну загрозу для демократичних процесів, оскільки може використовуватися для дискредитації політичних діячів, поширення неправдивих новин, шахрайства та підризу довіри до будь-яких аудіовізуальних доказів, а методи генерації (GAN, VAE, Diffusion Models) постійно вдосконалюються, ускладнюючи виявлення [5].

Однією з інших невід'ємних частин сучасного гібрида є наративна війна, зокрема маніпуляція подіями, як вони відбуваються і інтерпретуються,

і будь-що пов'язане, що впадає в наш призму сприйняття, самосприйняття. Прикладом використання наративних методів є російські маніпуляції з Другою світовою війною, часами Радянського Союзу, Голодомором, роллю НАТО й міфами про «штучність» української нації та держави [12]. Росія застосовує цю формулу у систематичному нападі на Україну, поширюючи історії, які підривають їхню агентність, що виправдовують агресію та, де це можливо, зміцнюють проект відновлення їхнього статусу імперських сателітів.

Наслідки впливу дезінформації та пропаганди на функціонування демократичних суспільств полягає у підриві довіри до державних інституцій, устрою, спотворенню результатів участі індивіда в демократичних процесах, тощо. Одним з найбільш системних та небезпечних наслідків є руйнування довіри громадян до ключових інститутів та джерел інформації. Цілеспрямовані кампанії дискредитують уряди, парламенти, виборчі органи, традиційні ЗМІ та наукову експертизу [6]. Зниження довіри до легітимних інститутів створює сприятливе середовище для поширення конспірологічних теорій, популістських гасел та маніпулятивних наративів, які пропонують прості відповіді на складні питання [7]. Шляхом поширення сфабрикованих новин, діпфейків, чуток, використання ботів для створення ілюзії громадської думки, а також зламу систем та витоку компрометуючої (часто спотвореної) інформації, зовнішні та внутрішні актори намагаються вплинути на волевиявлення громадян, дискредитувати певних кандидатів чи партії, посіяти сумніви у чесності виборчого процесу та легітимності його результатів. Численні приклади таких втручань зафіксовані у США (2016), Франції та Німеччині (2017), Іспанії (2023), Польщі (2023), Словаччині (2023) та інших країнах, що також було зафіксовано Парламентською асамблеєю Середземномор'я [20].

Дезінформаційні кампанії часто цілеспрямовано експлуатують та поглиблюють існуючі в суспільстві розколи – ідеологічні, етнічні, релігійні, регіональні, соціально-економічні. Поширюючи наративи, що демонізують опонентів, розпалюють ворожнечу між різними групами та створюють атмосферу взаємної недовіри та підозрілості, вони руйнують соціальну згуртованість та унеможливають конструктивний діалог, необхідний для функціонування демократії [20]. Інформаційне перевантаження та необхідність постійно фільтрувати інформацію виснажують когнітивні ресурси, знижуючи здатність до критичного мислення та роблячи людей більш вразливими до подальших маніпуляцій [14].

Ерозія довіри до традиційних ЗМІ та уряду робить громадян більш сприйнятливими до маніпулятивних наративів, що посилює соціальну поляризацію, а поляризоване суспільство, в свою чергу, стає легшою мішенню для втручання у вибори [6]. Весь цей комплекс негативних явищ

створює постійний психологічний тиск на громадян та зрештою ослаблює здатність держави ефективно функціонувати та захищати свої інтереси, тобто підриває національну безпеку [9]. Це означає, що стратегії протидії мають бути комплексними та враховувати взаємозв'язок різних аспектів проблеми, адже локальні заходи, спрямовані лише на одну сферу, ймовірно, будуть недостатньо ефективними без паралельних зусиль зі зміцнення інституційної довіри, подолання поляризації та підвищення медіаграмотності населення.

У рамках російської гібридної агресії проти України виокремляють наступні елементи: історичний ревізіонізм та заперечення української суб'єктності [17]; демонізація України та її керівництва; виправдання агресії; психологічний тиск та розкол суспільства [7]; технологічна підтримка (російська інформаційна війна використовує сучасні технології для активного впливу), використання інструментів штучного інтелекту для просування контенту та аналізу аудиторії [6].

Наслідки цієї багаторічної інформаційної агресії були серед ключових умов, які сприяли захопленню Криму та війні на Донбасі у 2014 році і підготували повномасштабне вторгнення у 2022 році. Російська пропаганда та дезінформація все ще спрямовані на деморалізацію українських громадян і підірив довіри до уряду та військового керівництва, а також на ослаблення підтримки, яку надає міжнародна спільнота як зброєю, так і фінансуванням [6]. Крім того, Росія застосовує методи гібридного впливу проти західних країн, цілеспрямовано підриваючи слабкості в їхніх демократичних системах, усвідомлюючи, що нинішній світовий порядок, народжений на початку 21-го століття, не влаштує кремлівську правлячу еліту, яка прагне струсити його, створити глобальний хаос, переформувати міжнародну систему відносин на більш сприятливих умовах для своїх глобальних цілей [2].

Боротьба з дезінформацією та пропагандою в умовах гібридної війни є складним завданням для демократичних суспільств, яке вимагає застосування комплексу заходів та постійного пошуку балансу між ефективністю та дотриманням фундаментальних прав і свобод. Існуючі стратегії протидії можна згрупувати так: фактчекінг та спростування; медіаграмотність та освіта; регулювання онлайн-платформ [9], прикладом якого є законодавство ЄС – Акт про цифрові послуги (DSA) та Акт про цифрові ринки (DMA) [20]; превентивні заходи; посилення стійкості суспільства [15]; технологічні рішення (розробка та впровадження інструментів на основі ШІ для автоматичного виявлення дезінформації, дипфейків, скоординованої неавтентичної поведінки (бот-мереж), аналізу наративів та відстеження джерел інформаційних кампаній [9]); каральні і стримуючі заходи організаторів та виконавців інформаційних атак [15].

Попри наявність різноманітних стратегій протидії, демократичні суспільства стикаються з низкою фундаментальних правових та етичних дилем таких як: питання балансу між безпекою та свободою слова – неминучий конфлікт між обмежувальними заходами та фундаментальним правом на свободу вираження поглядів, яке є наріжним каменем демократії [8], також існує реальний ризик, що під приводом боротьби з фейками уряду можуть обмежувати легітимну критику, переслідувати опозицію та встановлювати цензуру [21]; проблема атрибуції та відповідальності у гібридних конфліктах, в яких важко достовірно встановити джерело інформаційної атаки, оскільки агресори використовують проксі-структури, бот-мережі та діють приховано [18]; невизначеність міжнародно-правового регулювання, де як зауважує Джонсон О. існуючі норми міжнародного права, розроблені переважно в доцифрову епоху, не завжди дають чіткі відповіді на виклики інформаційної та кібервійни [16]; етика «наступальних» інформаційних операцій, що заключається в питанні, чи можуть і чи повинні демократичні держави використовувати у відповідь ті ж самі методи інформаційного впливу, включаючи маніпулятивні техніки, які застосовують авторитарні режими [8].

Висновки. Вказані виклики висвітлюють фундаментальний парадокс: самі принципи, які роблять демократію привабливою та стійкою в довгостроковій перспективі – відкритість, свобода слова, плюралізм [1]: одночасно роблять її вразливою до маніпулятивних інформаційних атак у короткостроковій перспективі [8]. Спроби жорстко «захиститися» шляхом значних обмежень чи застосування агресивних контрзаходів несуть ризик саморуйнації демократичних засад. Тому пошук ефективної відповіді вимагає надзвичайно виваженого підходу в процесі якого необхідна комплексна, багатокомпонентна стратегія, яка поєднує технологічні інновації, освітні програми, розумне регулювання, зміцнення суспільної стійкості та міжнародну співпрацю, при цьому неухильно дотримуючись принципів верховенства права та захисту прав людини [10]. Реалізація «цілісносуспільного підходу» (whole-of-society approach), що залучає уряд, громадянське суспільство, приватний сектор та окремих громадян, є життєво необхідною умовою для захисту демократії в епоху гібридних загроз. Наслідки безконтрольного поширення дезінформації та пропаганди для демократичної стабільності та міжнародної безпеки є серйозними, адже вони можуть підірвати основи суспільного договору, зруйнувати довіру як всередині країн, так і між ними, призводячи до ескалації конфліктів. В умовах гібридної війни ці інструменти суттєво впливають на громадську думку, демократичні інститути та процеси політичної участі, а також на громадянську освіту. Розробка ефективних і етично обґрунтованих стратегій протидії є одним із найважливіших завдань сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко Є. Інформаційна війна крізь призму комунікативної теорії: спроба аналізу. Філософська думка. 2023. № 4. С. 21–38.
2. Варга Т. М. Дезінформація та пропаганда як інструменти ведення гібридної війни росії проти України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 526–531. URL: <https://surl.li/imqkgr>.
3. Горбулін В. П. (ред.). Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД, 2017.
4. Ковальова Т. В., Токар Ю. В., Колодич Ю. В. Протидія інформаційним загрозам в умовах російсько-української війни: роль ГО «Детектор медіа». Обрії друкарства. 2024. № 1(15). С. 162–163. URL: <https://surl.li/wxnheo>.
5. Тарасюк В. М. Вплив штучного інтелекту на демократичні процеси в Україні та світі. Актуальні проблеми політики. 2024. Вип. 74. С. 119–120.
6. Чупрій Л. В. Теоретико-методологічні засади дослідження дестабілізації суспільно-політичної системи держави. Актуальні проблеми політики. 2024. Вип. 74. С. 147–149.
7. Bayer J. et al. Disinformation and propaganda: impact on the functioning of the rule of law and democratic processes in the EU and its Member States – 2021 update : Study. Brussels : European Parliament, Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, 2021. URL: <https://surl.li/cuoolf>.
8. Boswinkel L., Finlayson N. B., Michaelis J., Rademaker M. Weapons of mass influence: Shaping attitudes, perceptions and behaviours in today's information warfare. The Hague Centre for Strategic Studies, 2022. URL: <https://surl.li/bocuev>.
9. Bradshaw S., Howard P. N. The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation. Oxford Internet Institute, 2019. URL: <https://surl.li/kghchz>.
10. Colomina C., Sánchez Margalef H., The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world. Study. Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, European Parliament, 2021. URL: <https://surl.li/twadfa>.
11. Countering Disinformation Literature Review. U.S. Department of State Global Engagement Center, 2023. URL: <https://surl.li/ektwhg>.
12. Cullen P. J. et al. Historical revisionism as a tool of hybrid warfare and foreign interference. Helsinki : The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, 2021. (Hybrid CoE Working Paper 10).
13. Douglas C., Hunter L. Y. Weaponizing Words: Using Technology to Proliferate Information Warfare. The Cyber Defense Review. 2023. Vol. 8, No. 3. P. 19–32. URL: <https://surl.li/tnvbsg>.
14. Elbarazi I. et al. Prevalence of and Factors Associated With Mental Well-Being Among UAE Residents During the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Study. JMIR Formative Research. 2022. Vol. 6, No. 1. Art. e32818. DOI: 10.2196/32818.
15. How Ukraine Fights Russian Disinformation: Beehive vs. Mammoth. Hybrid CoE / DFRLab, 2024. (Hybrid CoE Research Report 8). URL: <https://surl.cc/jzfeed>.

16. Jonsson O. The Russian Understanding of War: Blurring the Lines between War and Peace. Georgetown University Press, 2019. URL: <https://surl.li/hnxbpz>.
17. Jungwirth M. et al. Historical Revisionism-Based Information and Influencing Campaigns: Russia's Structures of Propaganda Targeting Europe. Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism. 2023. Vol. 18, No. 2. P. 190–211. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10509605/>.
18. Monaghan K., Rodriguez C. Mis- and Disinformation: Extremism in the Digital Age : Report 2023 / K. Monaghan, C. Rodriguez ; ed. A. Townsend-Drake ; CTPN ; Greater London Authority. London, 2023. URL: <https://surl.li/cc/amgcmx>.
19. Paradowski R. Trends and mechanisms of Russian disinformation concerning Poland: the analysis of information operations on Twitter in 2009–2020. The Copernicus Journal of Political Studies. 2023/2024. No. 1. P. 35–59. DOI:10.12775/CJPS.2023/2024.003.
20. Parliamentary Assembly of the Mediterranean (PAM). The impact of disinformation, misinformation, fake news and foreign interference on democratic systems : background paper. PAM, 2024. URL: <https://surl.li/qesvkf>.
21. Prier J. Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. Strategic Studies Quarterly. 2017. Vol. 11, No. 4. P. 50–85. URL: <https://surl.li/hdmqkq>.

REFERENCES:

1. Borysenko, Ye. (2023). Informatsiina viina kriz pry-zmu komunikatyvnoi teorii: sprobа analizu. Filosofska dumka, 4, pp. 21–38. [in Ukrainian].
2. Varga, T. M. (2024). Dezinformatsiia ta propa-ganda yak instrumenty vedennia hybr ydnoi viiny Rosii proty Ukrainy. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 6, pp. 526–531. URL: <https://surl.li/imqkgr> [in Ukrainian].
3. Horbulin, V. P. (Red.). (2017). Svitova hybr ydna viina: ukrainskyi front. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
4. Kovalova, T. V., Tokar, Yu. V., Kolodych, (2024). Protydiia informatsiinym zahrozam v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: rol HO "Detector media". Obrii dru-karstva, 1(15), 162–163. URL: <https://surl.li/wxnheo> [in Ukrainian].
5. Tarasiuk, V. M. (2024). Vplyv shtuchnoho inte-lektu na demokratychni protsesy v Ukraini ta sviti. Aktualni problemy polityky, 74, p. 119–120. [in Ukrainian].
6. Chuprii, L. V. (2024). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia destabilizatsii suspilno-politych-noi systemy derzhavy. Aktualni problemy polityky, 74, p. 147–149. [in Ukrainian].
7. Bayer, J. et al. (2021). Disinformation and propa-ganda: impact on the functioning of the rule of law and democratic processes in the EU and its Member States – 2021 update: Study. European Parliament, Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union. URL: <https://surl.li/cuoolf>.
8. Boswinkel, L., Finlayson, N. B., Michaelis, J., & Rademaker, M. (2022). Weapons of mass influence: Shaping attitudes, perceptions and behaviours in today's information warfare. The Hague Centre for Strategic Studies. URL: <https://surl.li/bocuev>.
9. Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organi-

sed Social Media Manipulation. Oxford Internet Institute. URL: <https://surl.li/kghchz>.

10. Colomina, C., Sánchez Margalef, H., & Youngs, R. (2021). The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world. Study. Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, European Parliament. PE 653.635. DOI: 10.2861/59161. URL: <https://surl.li/twadfa>.

11. Countering Disinformation Literature Review. (2023). U.S. Department of State Global Engagement Center. URL: <https://surl.li/ektwhg>.

12. Cullen, P. J. et al. (2021). Historical revisionism as a tool of hybrid warfare and foreign interference. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. Helsinki. (Hybrid CoE Working Paper 10).

13. Douglas, C., & Hunter, L. Y. (2023). Weaponizing Words: Using Technology to Proliferate Information Warfare. The Cyber Defense Review, Vol. 8, No. 3, pp. 19–32. URL: <https://surl.li/tnvbssg>.

14. Elbarazi, I. et al. (2022). Prevalence of and Factors Associated With Mental Well-Being Among UAE Residents During the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Study. JMIR Formative Research, Vol. 6, No. 1, Art. e32818. DOI: 10.2196/32818.

15. How Ukraine Fights Russian Disinformation: Beehive vs. Mammoth. (2024). Hybrid CoE / DFRLab. (Hybrid CoE Research Report 8). URL: <https://surl.li/jzffnd>.

16. Jonsson, O. (2019). The Russian Understanding of War: Blurring the Lines between War and Peace. Georgetown University Press. URL: <https://surl.li/hnxbpz>.

17. Jungwirth, M. et al. (2023). Historical Revisionism-Based Information and Influencing Campaigns: Russia's Structures of Propaganda Targeting Europe. Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism, Vol. 18, No. 2, pp. 190–211. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10509605/>.

18. Monaghan, K., & Rodriguez, C. (2023). Mis-and Disinformation: Extremism in the Digital Age: Report 2023 (A. Townsend-Drake, Ed.). CTPN; Greater London Authority. London. URL: <https://surl.li/ccamgcmx>.

19. Paradowski, R. (2023/2024). Trends and mechanisms of Russian disinformation concerning Poland: the analysis of information operations on Twitter in 2009–2020. The Copernicus Journal of Political Studies, no. 1, pp. 35–59. DOI:10.12775/CJPS.2023/2024.003.

20. Parliamentary Assembly of the Mediterranean (PAM). (2024). The impact of disinformation, misinformation, fake news and foreign interference on democratic systems: background paper. PAM. URL: <https://surl.li/qesvkf>.

21. Prier, J. (2017). Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. Strategic Studies Quarterly, Vol. 11, No. 4, pp. 50–85. URL: https://www.airuniversity.af.edu/portals/10/ssq/documents/volume-11_issue-4/prier.pdf.

Disinformation and propaganda as tools of hybrid warfare: impact on democratic processes and civic education

Stetsiuk Oleksandr Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-3599-0912

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2683-0630

The article analyzes the role of disinformation and propaganda as key tools of modern hybrid warfare, conducts a preliminary assessment of their destructive impact on democratic processes, institutions and civic education, taking into account the consequences of such impact. It examines how disinformation and propaganda are used by state and non-state actors to manipulate public consciousness, to destabilize political systems, and to undermine democratic institutions and weaken civic consciousness in Ukraine. It separately analyzes how technological progress, the development of social networks and artificial intelligence increase the effectiveness of these tools, as well as what challenges they create for national and international security and the functioning of democratic regimes. The study is based on a systematic analysis of scientific literature, a conceptual analysis of key terms, a comparative analysis of tactics of various actors and countermeasure strategies, a case study method (on the example of Russian information aggression against Ukraine) and an interpretative analysis to identify deep connections and trends. Special attention is paid to the analysis of the impact of hybrid information aggression on civic education, in particular on its ability to form critically thinking, information-aware and politically active citizens. The main tactics of mass persuasion that exploit cognitive vulnerabilities (emotional appeals, social contagion, repetition, framing, microtargeting, narratives) and technologies for their reinforcement (social networks, artificial intelligence, deepfakes, historical revisionism) are systematized. The destructive impact on democratic processes is outlined: the destruction of trust in institutions, interference in elections, increased social polarization, psychological pressure on the population, delegitimization of democratic values and undermining national security. The example of Russian aggression against Ukraine shows the practical application of these tools (historical revisionism, demonization, justification of aggression, fakes about military operations) and the Ukrainian experience of counteraction ("beehive", combining the efforts of the state, NGOs, media and citizens). The effectiveness and ethical dilemmas of the main counter-strategies are considered. It is proven that countering hybrid aggression requires not only political and military decisions, but also long-term investments in the formation of civic resilience through education, which is able to resist the distortion of the truth, the undermining of national unity and attempts to manipulate public opinion. The main ethical dilemmas of countering disinformation and propaganda are identified. It is emphasized that the development of strategies to counter them should be based on the unquestionable observance of fundamental human rights.

Key words: hybrid war, disinformation, propaganda, information war, democratic processes, national security, civic education, media manipulation, Russian-Ukrainian war, civil society.